

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

AZƏRBAYCANDA İQTİSADI FƏALİYYƏT SAHƏLƏRİNİN İNKİŞAFINDA PRIORİTET İSTİQAMƏTLƏRİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ

İxtisas: 5312.01 – “Sahə iqtisadiyyatı”

Elm sahəsi: “İqtisad” elmləri

İddiaçı: **Şəhla Poladxan qızı Əliyeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı - 2024

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Qəzənfər Salman oğlu Süleymanov

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru, dosent
Səbinə İzzət qızı Vəliyeva

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Pərviz Səməd oğlu Həsənov

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
Qəhrəman Mühəddin oğlu Yusupov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Kooperasiya Universiteti və Bakı Biznes Universitetinin ED 2.46 Birgə Dissertasiya şurası

Birgə Dissertasiya şurasının
sədri:

AMEA-nın həqiqi üzvü,
iqtisad elmləri doktoru, professor
Ziyad Əliabbas oğlu Səmədzadə

Birgə Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent
Samirə Yaşar qızı Məmmədova

Elmi seminarın sədri:

iqtisad elmləri doktoru, professor,
Əməkdar kənd təsərrüfatı işçisi
İslam Hacı oğlu İbrahimov

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ sosial yönümlü inkişaf modelinə keçidi və respublikanın sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramlarının, həm ölkə miqyasında, həm də müəssisə və təşkilatlar səviyyəsində bir çox investisiya layihələrinin uğurla həyata keçirilməsinin zəruriliyi, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində neft sektorundan asılılığın azaldılmasının təmin edilməsinə gətikcə daha ciddi tələblər qoyur, milli iqtisadiyyatın strukturunun əhəmiyyətli dərəcədə şaxələndirilməsini əvvəlcədən müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Sosial-iqtisadi inkişafın milli prioritetləri: Azərbaycan – 2030”da milli iqtisadiyyatın müasirləşdirilməsi istiqamətində sistemli və kompleks tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyatının və onun ayrı-ayrı sahələrinin inkişafına dair strateji yol xəritəsində qeyd olunur ki, rəqabətqabiliyyətli müəssisələr şəbəkəsinin istehsal potensialını genişləndirmək və respublikanın ixrac potensialını artırmaq üçün yüksək məhsuldarlığa əsaslanan iqtisadi fəaliyyətin müxtəlif sahələrində müasir müəssisələrin və istehsal komplekslərinin yaradılmasını və inkişafını yüksək texnologiyalardan istifadə edərək sürətləndirmək lazımdır.

Müstəqillik dövründə ölkəmiz etibarlı və davamlı sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. 2020-ci ildə Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan Ordusunun Qələbəsi ilə başa çatan 44 günlük Vətən Müharibəsi nəticəsində respublika iqtisadiyyatının bütün sahələrinin inkişafı və müasirləşməsi üçün böyük perspektivlər açılib.

Hal hazırda ölkəmizdə ən müasir texnologiyalar və istehsal vasitələri tətbiq olunur, iqtisadiyyatın müxtəlif fəaliyyət növlərində yeni innovativasiyalar yaradılır.

İqtisadiyyatda təsərrüfat fəaliyyətinin texnoloji cəhətdən qabaqcıl sahələrinin xüsusi çəkisinin artırılması, milli iqtisadiyyat sahələrinin rəqabət qabiliyyətinin artması ilə bağlı problemlərin bu sahələrin innovasiya və texnoloji dəyişikliklərə əsaslanan dayanıqlı inkişafa

keçidi bu sahədə dərin metodoloji əsaslandırılma və praktiki təminat və yeni tədqiqatların işlənməsinə tələb yaradır.

İqtisadi təhlilin nəzəriyyəsi və praktikasının inkişafı respublika iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrinin dayanıqlı inkişafı probleminin həllinə yaxınlaşmağa imkan verir. Beləliklə, yaxınmüddətli və uzunmüddətli perspektivdə iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafında prioritet istiqamətlərin təhlili, qiymətləndirilməsi və seçilməsi üçün elmi təminatın yaradılması zəruriyyətə çevrilir. Əsaslandırılmış nəzəri və metodoloji müddəalar mürəkkəb və sürətlə dəyişən xarici və daxili mühit şəraitində inzibati və coğrafi bölgünün müxtəlif səviyyələrində həyata keçirilən infrastruktur kompleksinin inkişafı, dünya iqtisadiyyatının global proseslərinin, elmi-texniki tərəqqinin, sosial amillərin transformasiyalara təsirinin gücləndirilməsi üçün xüsusilə vacibdir. Bununla yanaşı, bazar münasibətləri, ümumiyyətlə, müasir post-sənaye iqtisadiyyatı şəraitində iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafında prioritet istiqamətlərin təhlilinin və qiymətləndirilməsinin nəzəri və metodoloji xarakterli bir çox problemləri həllini tapmamış qalır. Bundan əlavə, “iqtisadi fəaliyyət sahəsi” anlayışı, onun mahiyyəti və spesifik xüsusiyyətləri tam açılmamışdır.

İqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafında ehtiyatlarının tapılması probleminin həlli bu sahələrdə də yerli təcrübənin və toplanmış biliklərin yenidən nəzərdən keçirilməsini tələb edir. Bu, xüsusilə iqtisadi fəaliyyət sahələrinin tənzimlənməsi mexanizmləri sisteminin işlənilib hazırlanması probleminə aiddir.

Bu baxımdan Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafı çoxlu nəzəri, metodoloji və praktiki problemlərin həlli zərurətini obyektiv surətdə müəyyən edir və xüsusilə inkişaf mexanizmlərinin elmi tədqiqatlara ehtiyacını aktuallaşdırır.

Buna görə də innovativ iqtisadiyyatda iqtisadi fəaliyyətin prioritet sahələrinin inkişafına nəzəri və metodoloji yanaşmaların tədqiqi, ümumiləşdirilməsi, əsaslandırılması və aydınlaşdırılması aktualdır və sosial-iqtisadi tədqiqatların strukturunda prioritet vəzifə kimi irəli sürülə bilər.

Müxtəlif dövrlərdə iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafının prioritet yollarının müəyyən edilməsi problemləri yerli və xarici alimlər tərəfindən tədqiq edilmişdir. İqtisadi fəaliyyət sahələrinin

inkişafında prioritet istiqamətlərin müəyyən edilməsinin müxtəlif aspektlərini tədqiq edən Azərbaycanın iqtisadçı alimlərinin əsas tədqiqat istiqamətləri, həmçinin onların əldə etdikləri mühüm nəticələr elmi-təcrübi əhəmiyyətinə görə danılmazdır.

Tədqiqat probleminin ayrı-ayrı cəhətləri, elmi-metodoloji və təcrübi aspektləri müxtəlif illərdə akademik Z.A.Səmədzadə, A.B.Abbasov, İ.H.İbrahimov, B.X.Ataşov, E.A.Quliyev, T.N.Əliyev, Q.A.Səfərov, G.Z.Yüzbaşıyeva, Ə.K.Nuriyev, A.K.Tağıyev, Q.S.Süleymanov, İ.A.Aslanzadə, F.K.Qasimov kimi alimlər tərəfindən tədqiq edilmişdir.

İqtisadi fəaliyyət sahələrinin, xüsusilə sənaye, kənd təsərrüfatı, turizm, xidmət sektoru və iqtisadiyyatın digər sahələrinin inkişafının prioritet istiqamətlərinin müəyyən edilməsi və müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı müəyyən məsələlərə xarici iqtisadi ədəbiyyatda geniş yer verilir. Bu kimi məsələlər İ.M.Albeqovanın, İ.T.Balabanovun, İ.V.Blauberqin, V.A.Vorobyovun, A.L.Qaponenkonun, E.A.Dronovun, V.V.İvanterin, V.V.Kapitonenkonun, V.Kinqin, M.N.Kreinin, V.Y.Kolıvanovun və başqalarının elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır.

Eyni zamanda, elmi ədəbiyyatın təhlili göstərdi ki, tədqiqat sahəsində elmi işlərin böyük həcminə baxmayaraq, iqtisadi fəaliyyət sahələrinə aid olan bir çox məsələlər hələ də mübahisəlidir və onların üzərində işlənir. “İqtisadi fəaliyyət sferası” anlayışının məzmun və mahiyyətinin aydınlaşdırılmasına ehtiyac var. Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyət sahələrinin innovativ inkişafını təmin edən dövlət mexanizminin formalaşdırılması məsələləri əlavə araşdırma tələb edir. Bu problemlərin aktuallığı və işlənməmiş xarakteri, onların həllinin xüsusi əhəmiyyəti məhz bu problemlərin həllinə həsr olunmuşdur ki, bu da mövzunun aktuallığını şərtləndirir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyətin bütün sferasında fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatların məcmusudur. Tədqiqatın predmeti Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafının tendensiyaları, qanunauyğunluqları, iqtisadi əlaqələri, o cümlədən prioritet istiqamətlərin işlənilməsinin hazırlanmasının nəzəri və praktiki məsələləridir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Bu dissertasiya işinin məqsədi iqtisadi fəaliyyət sahələrinin fəaliyyətini nəzəri cəhətdən öyrənmək və

bunun əsasında Azərbaycan Respublikasının iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafının prioritet istiqamətlərinin müəyyən edilməsi üçün metodoloji yanaşmalar və praktiki tövsiyələr hazırlamaqdır.

Dissertasiyanın məqsədinə uyğun olaraq tədqiqat zamanı aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulmuş və həll edilmişdir:

- təsərrüfat fəaliyyəti sahələrinin konseptual aparatının formalaşmasına müxtəlif elmi yanaşmaların təhlili, onun əsas növlərinin müəyyənləşdirilməsi və təsnifatı;

- sənaye siyasətinin formalaşması və həyata keçirilməsinin nəzəri problemlərinin tədqiqi;

- iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafında metodoloji məsələlərin təhlili;

- ən müasir iqtisadi fəaliyyət sahələri üzrə inkişaf siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinin qiymətləndirilməsi;

- sosial-bazar transformasiyası və iqtisadi fəaliyyət sahələrinin modernləşdirilməsi proseslərinin təhlili;

- idarəetmə innovasiyalarının iqtisadi fəaliyyətin strukturuna təsirinin öyrənilməsi;

- iqtisadi fəaliyyətin struktur elementlərinin inkişafının modelləşdirilməsi;

- uzunmüddətli dövrdə respublikanın iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafının potensial yollarının müəyyən edilməsi;

- respublikanın iqtisadi fəaliyyət sahələrinin tənzimlənməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinə dair tövsiyələrin əsaslandırılması.

Tədqiqat metodları. Tədqiqatın metodoloji əsasını AR Konstitusiyası, iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafına dair AR Prezidentinin Fərman və Sərəncamları, iqtisadi fəaliyyət sahələrinin fəaliyyəti və inkişafına dair Dövlət Proqramları təşkil etmişdir.

İşin nəzəri əsasını müasir iqtisad elminin nəzəriyyəçilərinin tədqiqat mövzusu ilə bağlı doktrina və müddəaları təşkil edir. Tədqiqat metodları arasında iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişaf siyasətinin konseptual müddəalarının formalaşdırılması üçün əsas kimi problemlə yanaşma, elmi biliklər metodu, sosial-iqtisadi problemlərin təhlilinə kompleks yanaşma, sistemli yanaşma metodlarından istifadə edilmişdir.

Dissertasiyanın hazırlanması üçün informasiya bazası Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, habelə beynəlxalq təşkilatların (Dünya Bankı, BMTİP) məlumatları olmuşdur.

Müəllif öz tədqiqatında təsərrüfat idarəetmə orqanlarının rəsmi internet resurslarından əldə etdiyi məlumatlara, eləcə də monoqrafiya və nəşrlərin materiallarına da istinad etmişdir.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar. Tədqiqatın strukturuna əsasən dissertasiya işinin aşağıdakı müddəaları müdafiyyə təqdim olunur:

- qlobal postindustrial iqtisadiyyatın tələbləri ölkədəki iqtisadi fəaliyyətdə öz izini qoyur. Bu baxımdan iqtisadi fəaliyyət sahələrində səmərəliliyin artırılması və iqtisadiyyatın bütün hissələrinin sosial yönümlü inkişafı proseslərinin intensivləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İqtisadi fəaliyyətin müxtəlif sahələrinin resurs imkanlarının müəyyən edilməsi müasir daxili iqtisadiyyatın uğurlu fəaliyyəti üçün zəruri şərtidir;

- təkrar istehsal prosesinin keyfiyyətə təkmilləşdirilməsi problemlərinin həlli transformativ xarakterli yeni məzmunlu iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafı üçün fundamental istiqamətlərin tapılması zərurətini irəli sürür. Bu aspekt strateji hədəflərin, “yüksəliş nöqtələrinin” müəyyən edilməsini, səmərəli idarəetmə sisteminin yaradılmasını, maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsini, bazar xarakterli iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsini və dərinləşdirilməsini tələb edir;

- postindustrial (informasiya) iqtisadiyyatı şəraitində milli iqtisadiyyatın bütün hissələrinin sosial-iqtisadi inkişafı proseslərini aktivləşdirən elmi əsaslı sənaye siyasətinin həyata keçirilməsi mühüm praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Bu diqqət təsərrüfat fəaliyyətinin müxtəlif sahələrinin inkişafı üçün potensial imkanların və şəraitin müəyyən edilməsi probleminin həllini tələb edir;

- inkişafında prioritet istiqamətlər iqtisadiyyatın sahələri, o cümlədən hasilat və emal sənayesi, xidmət sektoru və s. arasında mürəkkəb, daim inkişaf edən əlaqələr sistemi kimi iqtisadi fəaliyyət milli iqtisadiyyatın yeni imicinin yaradılmasına yönəlmiş iqtisadi siyasət əsasında müəyyən edilə bilər. Eyni zamanda bir və ya bir neçə prioritet sektor “artım nöqtələri” kimi sayıla bilər;

- Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişaf dinamikasının obyektiv təhlilinə ehtiyacımız var, bu sahələrin davamlı inkişafını təmin edən əsas amillərin müəyyənləşdirilməsinə ehtiyac var;

- Azərbaycanın iqtisadi fəaliyyət sahələrində bazar proseslərinin dövlət tənzimlənməsi və nəzarəti mexanizminin nəzərdən keçirilməsi, iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafının tənzimlənməsinə metodoloji yanaşmaların səciyyələndirilməsi və sistemləşdirilməsi tələb olunur;

- Məhsullar və xidmətlər bazarında infrastruktur və rəqabət mühitinin inkişafı, xidmətlər çeşidinin genişlənməsi, keyfiyyət səviyyəsinin yüksəlməsinə xidmət edən iqtisadi, təşkilati, hüquqi və institusional xarakterli tədbirləri müəyyən edən Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyət sahələrinin tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi prinsipləri və yollarının işlənilməsinə zəruri ehtiyac mövcuddur;

- Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyət sahələrinin keyfiyyətinin, inkişaf edən infrastrukturun, məhsul və xidmətlər bazarının, rəqabət mühitinin tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi üçün iqtisadi, təşkilati, hüquqi və institusional xarakterli tədbirləri müəyyən edən yol və prinsiplərin işlənilib hazırlanmasına ciddi ehtiyac var.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya işində Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafı problemlərinin hərtərəfli tədqiqi aparılmışdır, onların gələcək dövr üçün innovativ inkişaf parametrləri elmi əsaslandırılmışdır.

Dissertasiya tədqiqatının yeniliyini müəyyən edən əsas elmi nəticələrə aşağıdakılar daxildir:

- respublikada iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafının əsas daxili və xarici amilləri müəyyən edilmiş və sistemləşdirilmişdir ki, hansı ki burada istehlakçıların və əmtəə və xidmətlərin istehsalçılarının mövcud mühiti, əmtəə və xidmətlərin təklifininin formalaşması və istifadəçilərin davranışı haqqında məlumat verilmişdir;

- iqtisadi fəaliyyət sahələrinin tənzimlənməsi üsulları üzrə yerli və xarici təcrübə ümumiləşdirilmişdir ki, bu da iqtisadi fəaliyyət sahələrində müəssisələrə dövlət dəstəyinin ən rəşional və səmərəli forma və üsullarını seçməyə imkan verir, mal və xidmətlərin təklifinin optimallaşdırılmasına və səmərəli tələbin stimullaşdırılmasına kömək edir;

- Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafının əsas tendensiyalarının təhlili aparılıb, əhalinin və milli iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin iqtisadi strukturlarının ehtiyaclarının formalaşması və inkişafı xüsusiyyətləri, bu sahələrdə mal və xidmətlər səciyyələndirilmiş, sahələrin davamlı inkişafını təmin edən əsas amillər müəyyən edilmişdir ki, bu da həmin sahələrin struktur komponentlərinin yaxın və uzunmüddətli perspektivdə inkişaf həcmi və tempini daha da səciyyələndirməyə imkan verir;

- Azərbaycan iqtisadiyyatı şəraitində sənaye siyasətinin tərkib hissələrinin qiymətləndirilməsinə metodoloji yanaşmalar sistemləşdirilir, milli iqtisadi siyasətin müstəqil istiqaməti kimi müasir sənaye siyasətinin inkişaf meyilləri və xüsusiyyətləri işıqlandırılır, sənaye siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinin konseptual əsaslarının metodoloji təminatı kimi sənaye siyasəti araşdırılır, o cümlədən: sənaye siyasətinin strateji planlaşdırılması ilə digər uzunmüddətli planlaşdırma sənədləri arasında əlaqələrin ümumi sxeminin əsaslandırılması, sənaye siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi üçün sistem formalaşdırıcı prinsiplərin müəyyən edilərək, Azərbaycanın sənaye siyasətinin həyata keçirilməsində institusional dəyişikliklər mexanizmi işlənmişdir;

- Respublika iqtisadiyyatının inkişafının strateji prioritetlərinə uyğun olaraq tədqiq olunan sahələr üzrə transformasiya tədbirlərinin çərçivəsini və digər xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə imkan verən iqtisadi fəaliyyət sahələrinin tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi modeli hazırlanmışdır. Azərbaycanın sosial-iqtisadi sisteminin yüksək səmərəli və rəqabətqabiliyyətli seqmentlərə çevrilməsi məqsədi ilə onların təşkilati-idarəetmə mexanizmi modeli bizzə əsas təkmilləşdirmə sahələrini xarakterizə etməyə imkan verir;

- Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafına innovativ idarəetmənin təsiri üçün tədbirlər kompleksi işlənib hazırlanmışdır;

- Azərbaycan Respublikasında iqtisadi fəaliyyət sahələrinin idarə edilməsi və uzunmüddətli inkişafı, bu sahələrdə baş verən perspektiv dəyişikliklərin keyfiyyətə qiymətləndirilməsini əldə etməyə imkan verən iqtisadi, sosial və institusional xarakterli tədbirləri müəyyən edən tövsiyələr işlənib hazırlanmışdır;

- Azərbaycan Respublikasının iqtisadi fəaliyyət sahələrinin

inkişafının əsas istiqamətləri və yolları müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya tədqiqatının nəzəri əhəmiyyəti onun elmi yeniliyi ilə bağlıdır və Azərbaycan Respublikasının iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafı üzrə tədqiqatların nəzəri əsaslarını genişləndirmək və inkişaf etdirmək, formalaşması və həyata keçirilməsi xüsusiyyətlərinin dərk edilməsi məzmununu genişləndirməkdən ibarətdir. Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, işdə öz əksini tapan metodoloji yanaşmalar və praktiki tövsiyələr dövlət orqanları tərəfindən Azərbaycan Respublikasının iqtisadi fəaliyyət sahələrinin müxtəlif səviyyələrində - milli, regional, o cümlədən təsərrüfat fəaliyyəti sahələrində olan müəssisələr tərəfindən marketinq tədqiqatları aparılarkən, mal və xidmətlərin çeşidinin genişləndirilməsi və keyfiyyətinin yüksəldilməsi zamanı istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın əsas nəticələri Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin “Menecment” kafedrasında tədris prosesində istifadə olunur.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işinin mövzusu üzrə tədqiqatçı tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyə etdiyi yerli və xarici jurnallarda ümumilikdə 13 elmi məqalə və konfrans materialları, o cümlədən 7 məqalə və 6 tezis, onlardan 4 məqalə və 2 tezis xaricdə çap olunub. Dissertasiyanın əsas müddəaları, təklif və tövsiyələri beynəlxalq və respublika elmi-praktik konfranslarında, o cümlədən “Azərbaycanın aqrar sektorunda sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi” (Bakı, 2012), “Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyətin inkişafının prioritet yollarının müəyyən edilməsi” (Bakı, 2017), “Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafı və sənaye strukturunun transformasiyasının iqtisadi nəticələri” (Bakı, 2020), “Ölkənin iqtisadi fəaliyyətində süni intellektin tətbiqi” (Krasnodar, 2021) konfrans materiallarında məruzə edilmişdir. Dərc olunan məqalələr arasında aşağıdakıları qeyd etmək olar: “Azərbaycanın aqrar sektorunda sığortanın dövlət tənzimlənməsi” (Bakı, 2012), “Korporativ maraqlar sistemində keyfiyyətin idarə edilməsi” (Kopenhagen, 2020) “Azərbaycanın kənd təsərrüfatında insan resurslarının idarə edilməsində şəxs mərkəzli yanaşma” (Praqa),

2021), “Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinin aqrar potensialı və inkişaf perspektivləri” (Çıkaqo, 2022).

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işinin ümumi həcmi 254544 işarə, o cümlədən. Giriş - 15787 işarə, I Fəsil - 63152 işarə, II Fəsil - 72370 işarə, III Fəsil - 42941 işarə, nəticələr - 6889 işarə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı - 19266 simvol. Dissertasiya işinin həcmi cədvəllər, qrafiklər və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla 201139 işarə təşkil edir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, dissertasiya işinin məqsəd və vəzifələri, mövzu və obyekt, tədqiqat metodları müəyyən edilir, müdafiəyə təqdim olunan əsas müddəalar, elmi yenilik və işin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti öz əksini tapır.

Dissertasiyanın birinci fəslində **“İqtisadi fəaliyyət sahələrinin formalaşmasının nəzəri və metodoloji əsasları”** təsərrüfat fəaliyyətinin sahələrinin tədqiqinin formalaşması, metodologiyası və təcrübəsinin xüsusiyyətləri öyrənilmiş, praktiki tövsiyələr verilmişdir. “İqtisadi fəaliyyət sferası” anlayışının genezisi tədqiq edilmişdir. Müxtəlif elmi yanaşmaların, iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafının gücləndirilməsi müddələrinin müqayisəsi əsasında iqtisadi fəaliyyət sahələrinin formalaşması və inkişafı prinsiplərinin, iqtisadi fəaliyyət sahələrində dəyişikliklərə elmi-praktik ehtiyacın nəzəri təhlili aparılmışdır. iqtisadi fəallıq və iqtisadiyyatda sosial-iqtisadi rolun artırılması haqqında məlumat verilmişdir.

Dissertasiya işində ilk dəfə dövlətin iqtisadi strukturuna təsir edən amilləri və biznes modellər təhlil edilmişdir və qruplaşdırılmışdır. Tədqiqat mövzusu, o cümlədən milli iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi ilə bağlı klassik və müasir iqtisadi nəzəriyyə nümayəndələrinin elmi mövqelərinin təhlilinin nəticələrinə ümumi baxış verilmişdir.

İqtisadi fəaliyyət sahələrində səmərəliliyin artırılması və bazar infrastrukturunu elementlərinin sosial yönümlü inkişafı proseslərinin intensivləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İqtisadi fəaliyyətin müxtəlif sahələrinin resurs imkanlarının müəyyən edilməsi onların müasir qlobal iqtisadiyyatda uğurlu fəaliyyət göstərməsi üçün zəruri şərtidir.

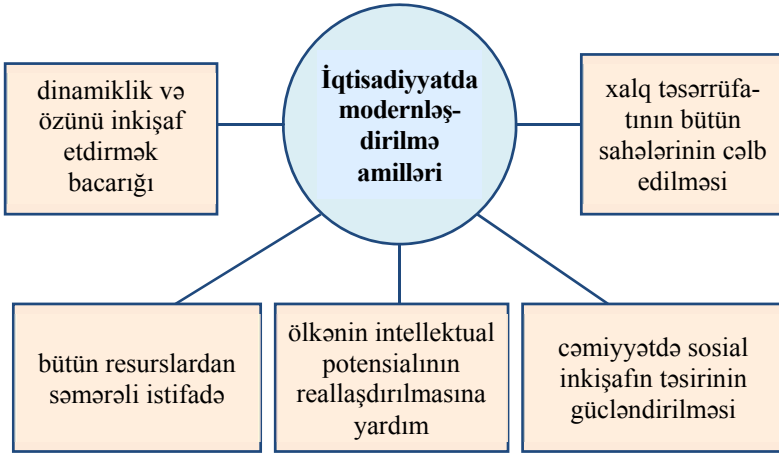
Dissertasiyada qeyd edildiyi kimi, qlobal postindustrial iqtisadiyyatın tələbləri ölkədə iqtisadi fəaliyyətə öz təsirini göstərir. Bu baxımdan iqtisadi fəaliyyət sahələrində səmərəliliyin artırılması və bazar infrastrukturunu elementlərinin sosial yönümlü inkişafı proseslərinin intensivləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu mövqeyi əsaslandırırıqtisadi fəaliyyətin müxtəlif sahələrinin resurs imkanlarının bölüşdürülməsi onların müasir qlobal iqtisadiyyatda uğurlu fəaliyyət göstərməsi üçün zəruri şərtidir.

Davamlı inkişaf ehtiyaclar və iqtisadi maraqlar arasında asılılıq nümunələrinin harmoniyasının təmin edilməsini tələb edir və bununla bağlı cəmiyyətin inkişafının müsbət “göstəricilərini” əks etdirməlidir. Ənənəvi olaraq davamlılıq meyarları (ÜDM, inflyasiya səviyyəsi və s.) iqtisadiyyatın vəziyyətini qiymətləndirməyə imkan verir. Belə qiymətləndirmə (hərtərəfli formada) iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin inkişafının sabitliyini və ya qeyri-sabitliyini müəyyən edə bilər.

Cəmiyyətin tərəqqisinə nail olmaq üçün ölkənin iqtisadi fəaliyyətində tərəflərin həm ümumi, həm də fərdi iqtisadi maraqlarını müəyyən etmək lazımdır. Ölkənin iqtisadi vəziyyətinin bütün səviyyələrdə modernləşməsini təmin etmək üçün kifayət qədər güclü olması vacibdir.

Bu tələb aşağıdakı qaydada ümumi inkişaf müddəaları ilə təmin edilir: (şəkil 1)

Dissertasiya işində belə bir fikirə gəlirik ki, iqtisadi fəaliyyət sahələrinin transformasiyası istiqamətləri seçilərkən tarixi və iqtisadi ənənələrlə yanaşı, qlobal iqtisadiyyat üçün xarakterik olan texnoloji, maliyyə, iqtisadi və idarəetmə məzmunlu innovasiyaların tətbiqi vəzifəsi də həll edilməlidir.

Şəkil 1. Qlobal iqtisadiyyatda struktur dəyişikliklərinin ən mühüm xüsusiyyətləri

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Dissertasiyada vurğulanır ki, müxtəlif inzibati-ərazi bölgələrində iqtisadi fəaliyyət sahələrinin səmərəliliyi bir çox amillərdən asılıdır.

Bu fəaliyyət, öz növbəsində, regionlarda biznesin təşkili və inkişafı xüsusiyyətlərinin hərtərəfli öyrənilməsini, sənaye müəssisələrinin idarə edilməsində yeni yanaşmaların tətbiqini, xarici və daxili amillərin iqtisadi fəaliyyətin nəticələrinə təsir dərəcəsini tələb edir.

İqtisadi fəaliyyətin prioritet sahələrinin inkişafı planlarının işlənilib hazırlanmasının əsasını daxili və xarici mühitin strateji əhəmiyyətli amillərinin tədqiqi və müəyyənləşdirilməsi, strateji təhlil, o cümlədən alternativ strategiyaların işlənilib hazırlanması və strateji qərarların qəbulu prosesləri təşkil edir.

Müəllif vurğulayır ki, iqtisadi fəaliyyətin belə sahələrinin fəaliyyətinin səmərəliliyini strateji təhlil edərkən aşağıdakı metodoloji prinsiplərə əməl edilməlidir:

- ardıcılıq prinsipi, yəni strateji təhlil obyektinin inteqral sistem şəklində öyrənilməsi;
- altsistemlərin tərkib hissələrinin, təsərrüfat vahidinin daxili və xarici mühitinin hərtərəfli təhlili prinsipi - təsərrüfat fəaliyyət dairəsinin kadastrının tərtib edilməsi;

- dialektik inkişafda təhlil obyektinin öyrənilməsinin tələb olunduğu dinamiklik prinsipi (səbəb-nəticə əlaqələri əsasında);
- müqayisəli təhlil prinsipi, ona əsasən iqtisadi fəaliyyət sahələrinin struktur tərkibinin təsərrüfat bölmələrinin fəaliyyətinin nəticələrinin standartlar və rəqabət sferaları ilə müqayisəsi nəzərdə tutulur;
- təsərrüfat vahidlərinin fəaliyyət xüsusiyyətlərinin (regional, sahəvi və s.) nəzərə alınması prinsipi.

İşdə qeyd olunan prinsiplər əsasında iqtisadi fəaliyyət sahələrinin struktur elementləri vurğulanır:

1. İqtisadi fəaliyyət sahəsinin “özəyi” – əsas fəaliyyət sahələrini əhatə edən obyektlər;
2. kiçik və orta təsərrüfat subyektləri, o cümlədən müasir dövrün elmi-texniki ixtiralarının kommersiyalaşdırılmasını və tətbiqini həyata keçirən pilot (nümunə) təsərrüfatlar - sahibkarlıq sahələrinin rezidentləri;
3. iqtisadi fəaliyyətin konkret sahəsinin infrastrukturunun innovativ komponenti;
4. müəyyən iqtisadi fəaliyyət sahəsinin infrastrukturuna xidmət elementlərinə xidmət funksiyalarını yerinə yetirən təsərrüfat bölmələri daxil edilməlidir.

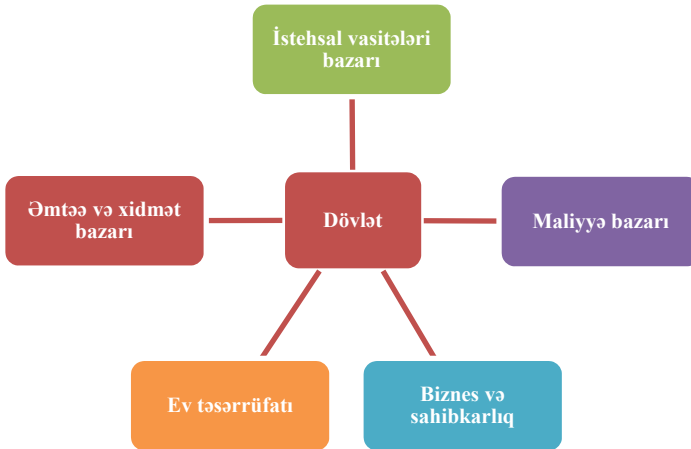
İqtisadi komplekslər milli iqtisadiyyatın altsistemləri olmaqla, bazar şəraitindən və amillərindən irəli gələn xarici mühitin, idarəetmə sisteminin təsirini əks etdirir.

İqtisadiyyatın strukturunun formalaşması, eləcə də bu strukturda dəyişikliklər aşağıdakı amillərin təsiri nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir:

- milli iqtisadiyyatın strukturunun və dinamikasının xüsusiyyətlərini;
- makroiqtisadi siyasəti, o cümlədən milli və regional inkişaf siyasətini həyata keçirən idarəetmə sisteminin təşkili səviyyəsi;
- dövlət orqanlarının, yerli və xarici biznes nümayəndələrinin investisiya və innovasiya fəaliyyəti;
- meqa və mezoiqtisadiyyatlarda meyllər: qloballaşma, post-sənayeləşmə, beynəlmilliləşmə, inteqrasiya, transmilliləşmə;
- bazar şəraiti, dünya iqtisadiyyatının tsiklik dinamikası (dinamik dövrü);
- iqtisadi fəaliyyət sahələrində biznes mərhələsi (mərhələsi) və s.

Təhlil nəticəsində müəllif belə qənaətə gəlib ki, dəyişikliklərin başlanğıcında inkişaf etməkdə olan ölkələrdə şaxələndirmə aşağı səviyyədədir və sektorlar üzrə ixtisaslaşsalar da, bu ölkələrin regionları hər birinə nisbətən getdikcə heterojen görünür. digər. Yəni, əvvəlcə inkişaf mahiyyətə sektoral, formaca regional, müqayisəli üstünlüklər əsasında gedir.

Dissertasiya işində qeyd olunur ki, iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafı siyasətinin strateji istiqaməti onun fəaliyyətinin uzunmüddətli xarakterini və həyata keçirilən fəaliyyətin prioritetlərinə uyğunluğunu təmin etmək üçün əsas şərt kimi onlar arasında qarşılıqlı əlaqənin gücləndirilməsi zərurətini irəli sürür. Bu, reproduktiv fəaliyyətin agentlərinin tərkibi və iqtisadi fəaliyyətin əsaslı yenilənməsi mərhələsində onların qarşılıqlı əlaqəsi haqqında ümumi fikrə uyğundur (şəkil 2).

Şəkil 2. İqtisadi fəaliyyətin yeni mərhələyə keçidi zamanı təkrar istehsal prosesi iştirakçılarının tərkibi və qarşılıqlı əlaqələri

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Xüsusilə vurğulamaq vacibdir ki, inkişafın daha qabaqcıl mərhələsində sektorların şaxələndirilməsinin saxlanması beynəlxalq müqayisəli üstünlüyü daxili müqayisəli üstünlükdən daha əhəmiyyətli saxlamaq üçün zəruri olan proteksionist tədbirlərin görülməsinin

mümkünlüyünü nəzərdə tutur.

Dissertasiyanın ikinci fəslində **“Azərbaycan Respublikasında iqtisadi fəaliyyət sahələrinin təhlili və qiymətləndirilməsi”** respublikanın iqtisadi fəaliyyət sahələri üzrə inkişaf siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinin hərtərəfli təhlili və qiymətləndirilməsi aparılıb, sosial-bazar transformasiyası və bu sahələrin müasirləşdirilməsi səciyyələndirilib, idarəetmə innovasiyalarının iqtisadiyyatın strukturuna təsiri səciyyələndirilib. fəaliyyəti müəyyən edilmişdir. Azərbaycan Respublikasında iqtisadi fəaliyyət sahələrinin struktur transformasiyası göstəricilərinin, inkişaf dinamikasının və iqtisadi fəaliyyətin müxtəlif sahələrinin inkişafına təsir edən amillərin, innovasiyaların iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafına təsir tendensiyalarının analitik qiymətləndirilməsi aparılmışdır. iqtisadi fəaliyyət. Bu fəsildə inzibati-ərazi vahidlərinin, iqtisadi rayonların ümumi təsərrüfat fəaliyyətində iqtisadi fəaliyyət sahələri arasında qarşılıqlı əlaqənin, o cümlədən sənayenin, kənd təsərrüfatının, nəqliyyatda, məişət və təsərrüfatda xidmətlərin kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin qiymətləndirilməsi aspektləri verilmişdir. informasiya sferaları tədqiq edilir və ətraflı işıqlandırılır. ölkə boyu kommunikasiyalar.

Postindustrial (informasiya) iqtisadiyyatı şəraitində milli iqtisadiyyatda iqtisadi və sosial inkişaf proseslərinin gücləndirilməsinə yönəlmiş maliyyə-iqtisadi siyasətin elmi əsaslarla işlənməsinin böyük praktiki əhəmiyyəti vardır.

Dünya ölkələrinin iqtisadi inkişaf tarixinin müxtəlif mərhələlərinin təhlili göstərir ki, ümumiyyətlə, iqtisadiyyatın və milli iqtisadiyyatın əsas əsasını təşkil edən sənaye biznesinin inkişafı məhz 2012-ci ilin dövlət büdcəsinin tətbiqi nəticəsində mümkün olmuşdur. elmi və texniki yeniliklər. Bir sıra elmi və texnoloji inqilablar vasitəsilə istehsal sahəsinə və cəmiyyətin “hərəkətedici” sahələrinə innovasiyaların tətbiqi iş proseslərinin təşkilinin səmərəliliyini sürətləndirmiş və artırmış,

Bazar konyukturasının təhlili göstərir ki, dünya enerji bazarında neftin qiymətinin aşağı düşməsi və iqtisadiyyatın xammal ehtiyatlarından asılılığı Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişafına təkan verib. İnvestisiyaların böyük hissəsi

investisiyalardan, daxili tələbatın dəyişməsindən və iqtisadiyyatdakı struktur dəyişikliklərindən asılı olan bu sektora yönəldilir. Eyni zamanda, Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda real istehsalın artımı respublika iqtisadiyyatının digər sahələri ilə müqayisədə nisbətən zəifdir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin son 10 ildə ÜDM-ə dair məlumatlarının iqtisadi təhlilinə əsasən görmək olar ki, neft-qaz sektorunun ÜDM-də xüsusi çəkisi tədricən azalmağa başlayıb. qeyri-neft sektoru isə əksinə artmışdır (Cədvəl 1).

Cədvəl 1

Əvvəlki illə müqayisədə ÜDM-in artım tempi, faiz

İllər	Neft və qaz sektoru	Qeyri-neft sektoru	üzrə xalis vergilər məhsullar və idxal	ÜDM
2010	101.8	107.7	107.6	105.0
2011	90.2	109.4	108.3	100.1
2012	94.9	109.7	106.9	102.2
2013	100.9	109.9	108.5	105.8
2014	97.1	107.0	104.9	102.8
2015	100.6	101.1	103.7	101.1
2016	100.1	95.6	95.6	96.9
2017	94.7	102.8	102.5	100.2
2018	100.5	102.0	101.6	101.5
2019	100.4	104.0	103.1	102.5
2020	93.5	97.1	96.8	95.8
2021	101.4	107.1	108.6	105.6
2022	97.3	109.0	107.8	104.6

Mənbə: statistik məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmiş cədvəl
https://www.stat.gov.az/source/sustem_nat_accounts/

Azərbaycan əsas ixrac ticarət əməliyyatlarını İtaliya Respublikası, Türkiyə Respublikası və İsrailə həyata keçirmişdir.

Azərbaycan əsas idxal ticarət əməliyyatlarını Rusiya Federasiyası, Türkiyə Respublikası və Çin Xalq Respublikası ilə həyata keçirirdi.

Ölkənin tikinti sənayesi məşğulluq səviyyəsinə görə üçüncü, kiçik və orta biznesin (KOB) fəaliyyət sahələri arasında isə dördüncü yerdədir.2020-ci ilin pandemiya böhranı tikinti bazarını yenidən

çökdürdü və bu, sənayeyə çox mənfi təsir göstərdi. tikinti sahələrini xammalla təmin edir (cədvəl 2).

Cədvəl 2

Azərbaycan Respublikasının tikinti müəssisələrinin əsas makroiqtisadi göstəriciləri

İllər	Göstəricilər	
	Əlavə dəyər (müvafiq ilin cari qiymətləri ilə), milyon manat	Tikinti işlərinin dəyəri, milyon manat
2000	308.0	324.5
2005	1,171,6	1,558,0
2010	3,439,7	4,531,4
2015	6,499,5	7,319,6
2016	6,338,9	7,660,4
2017	6,750,6	7,762,1
2018	6,183,4	8,448,3
2019	5,922,3	9,439,2
2020	5718.5	9778.8
2021	5543.4	8741.2
2022	6,471,6	10558.9

Mənbə: statistik məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmiş cədvəl
https://www.stat.gov.az/source/sustem_nat_accounts/

İqtisadi sahədə yüksək artım tempinə malik olan sahələrdən biri də nəqliyyatdır. Post-sənaye iqtisadiyyatı şəraitində və qlobal coğrafi məkanda nəqliyyat və logistika infrastrukturunun genişlənməsi ilə əlaqədar olaraq, bu fəaliyyət sahəsi həm də milli iqtisadiyyat üçün perspektivli sosial-iqtisadi maraq kəsb edir. Analitik hesabatlarla görə, dünyada ixrac istiqamətlərində baş verən dəyişikliklər, həmçinin logistika marşrutlarının yenidən istiqamətləndirilməsi bu il Azərbaycanı əsas nəqliyyat və logistika qovşaqlarından birinə çevirib. Şərq-Qərb marşrutunun bir hissəsi olan Transxəzər Marşrutu (TCR) xüsusi əhəmiyyət kəsb edir (şəkil 3).

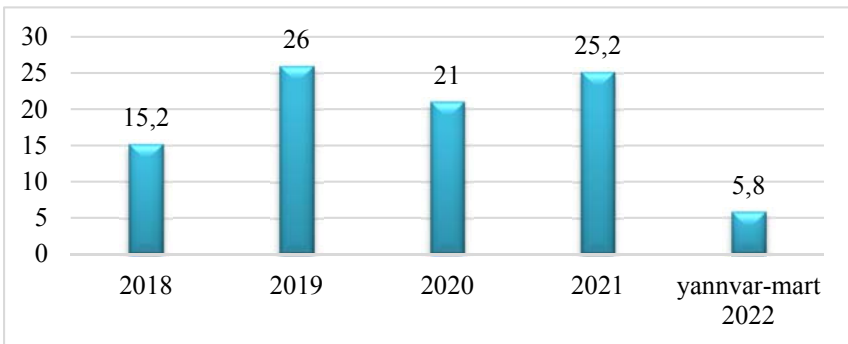

Şəkil 3. Transxəzər dəhlizinin marşrutu.

Mənbə: <https://az.sputniknews.ru/20221230/inflyatsiya-rost-ekonomiki-i-transportno-logisticheskie-proekty-ar-itogi-2022-goda-450186467.html>

Təsərrüfat fəaliyyətinin hər bir sahəsinin strukturu digər subyektlərin (xalq təsərrüfatı, istehlakçılar, idarəetmə sistemi (dövlət) və s.) sosial-iqtisadi problemlərinin həllini təmin etməlidir. Ona görə də konkret iqtisadi fəaliyyət sahəsinin strukturunun formalaşması (və ya dəyişdirilməsi) ilə bağlı proqnozlaşdırılan nəticələr sosial-iqtisadi inkişaf məqsədlərinin subyekt kimi qiymətləndirilməlidir.

2022-ci ilin 3 təqvim ayı ərzində dəhlizlə 5,8 min TEU konteyner daşınıb. (şək. 4).

Şəkil 4. 2018-2021-ci illərdə Transxəzər marşrutu üzrə konteyner daşımalarının dinamikasının diaqramı (min TEU ilə).

Mənbə: www.middlecorridor.com

Belə ki, nəqliyyat sektoru üzrə hər bir göstəricinin dəyərlərinin oxşar makroiqtisadi dəyərlərdə payı aşağıdakı kimi dəyişib: əlavə dəyər və ümumi mənfəət indeksləri ayrıca 0,2% azalıb; xalis mənfəət indeksi 0,2% artıb; işçilərin orta illik sayının indeksi 0,3% artmış, orta aylıq əmək haqqı isə 14,8% azalmışdır. (Cədvəl 3).

Cədvəl 3

Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının nəqliyyat sektoru üzrə əsas makroiqtisadi göstəricilər

Göstəricilər	İlin					2018-ci ilə nisbətən 2022-ci ildə dəyişiklik
	2018	2019	2020	2021	2022	
Əlavə dəyər (mövcud qiymətlərlə cari il), min manat	4928	4940	5175	6390	8,042	63,1% artıb
Ümumi mənfəət (mövcud qiymətlərlə cari il), min manat	3959	3997	3814	4891	6,273	58,4% artıb
Xalis mənfəət (mövcud qiymətlərlə cari il), min manat təşkil edib	3137	3165	2534	4054	5407	72,4% artıb
İşçilərin orta illik sayı, min nəfər	126.8	130.8	141.1	144.4	147.5	16,3% artıb
Orta aylıq nominal əmək haqqı, manat	807	856	886	953	1124	39,3% artıb
Əsas vəsaitlər (mövcud qiymətlərlə cari il), milyon manat	15175	15541	15705	17261	17363	14,4% artıb
Əsas kapitalla investisiyalar, milyon manat	1923	2189	2092	2857	4613	2,4 dəfə artıb

Mənbə: cədvəl statistik məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.
https://www.stat.gov.az/source/sustem_nat_accounts/

Ümumilikdə, 2022-ci ilin əvvəlindən Şərq-Qərb dəhlizi üzrə Azərbaycan ərazisindən tranzit yükdaşımaları 20%, Şimal-Cənub beynəlxalq nəqliyyat dəhlizi üzrə isə 33% artıb.

Təqdirəlayiq haldır ki, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin bir-biri ilə əlaqəli iqtisadi fəaliyyəti fonunda 2022-ci il üçün xüsusi

mülkiyyətdə olan müəssisələr üzrə ictimai işə sahəsində dövrüyyə göstəricisinin dəyərini 2015-ci ilin eyni dəyərində nisbəti 287,7 dəfə, dəyər ifadəsində isə sözügedən göstəricinin dəyərini 2019-cu il 2015-ci illə müqayisədə 42,7% artıb. Əməkdar elm xadimi, professor B.X.Ataşov vurğulayır ki, “ərzaq təhlükəsizliyi yalnız xammal və ərzaq istehsalının dinamikliyi, innovativ inkişaf və sosial hadisə kimi yoxsulluğun aradan qaldırılması şəraitində mümkündür”.¹

Digər qeyri-neft iqtisadi sektorları arasında kənd təsərrüfatı, turizm, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları (İKT) və nəqliyyat diversifikasiya səylərində ən vacib sahələr kimi vurğulanır. İqtisadi fəaliyyətin bu sahələrinin hər biri böyük potensiala, respublikanın iqtisadi inkişafına töhfə verə biləcək nou-hau və innovativ həllərin tətbiqi üçün unikal imkanlara malikdir. Buna nail olmaq üçün iqtisadiyyat şaxələndirməli və rəqabətqabiliyyətli qiymət-keyfiyyət nisbəti ilə geniş çeşiddə yüksək keyfiyyətli məhsulların istehsalına nail olmalıdır.

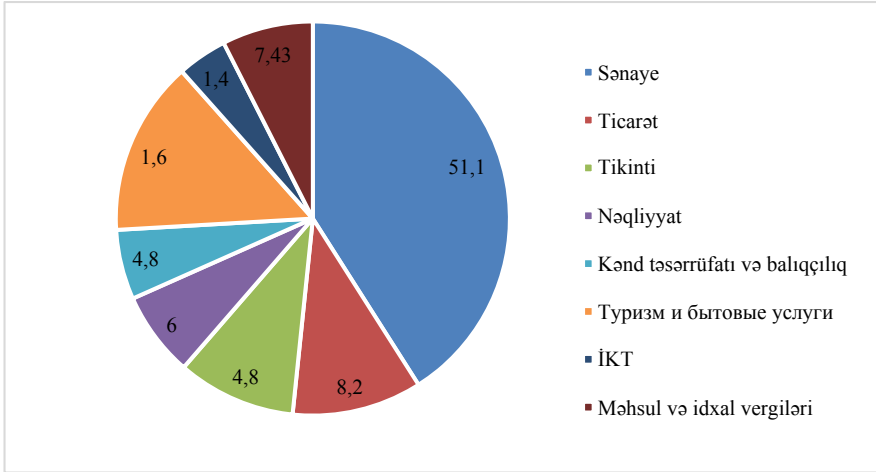
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin sözlərinə görə “*Yaxın illərdə iqtisadiyyat neft və qaz hesabına artmayacaq. Həm də ona görə yox ki, neft və qazın qiyməti aşağı düşüb. Amma ona görə ki, iqtisadiyyatın digər sahələri - sənaye, turizm, xidmətlər, kənd təsərrüfatı və telekommunikasiya sənayesi, o cümlədən İT ilə bağlı sektorlar inkişaf edir. Artıq ənənəvi hal alan sərqi Azərbaycanın telekommunikasiya sahəsində regionun liderlərindən biri olduğunu nümayiş etdirir*”.²

2011-ci ildən 2016-cı ilə qədər olan dövr ərzində iqtisadiyyatın neft-qaz sektorunda azalma olub, lakin 2016-cı ildə az olsa da illik artımı başladı 2019-cu ildə bu rəqəm yenidən azalıb. Lakin, 2015-ci il ilə müqayisədə iqtisadiyyatın neft-qaz sektorunun ÜDM dəyəri təxminən iki dəfə artmışdır. 2017- ci ildə neft - qaz sektoru 5,3% azalıb. İqtisadiyyatın bu sektorunda tsiklik tərəddüdlər sonrakı illərdə də müşahidə olunub, yəni ilə müqayisədə 2010 2018-2022-ci illərdə 2018. ildə 57,9% artım müşahidə olunmuşdur.2019-cu ildə 47,2%

¹Ataşov, B.X. Aqrar istehsal struktur və istehsal problemləri (nəzəriyyə və praktika). – Bakı: – 2017, Kooperasiya nəşriyyatı, s.110.

² <https://report.az/ru/biznes/il-ham-aliev-razvivayutsya-drugie-sfery-ekonomiki-promyshlennost-turi/>

artıb, sonra isə COVID-19 pandemiyası zamanı sektorun ÜDM-də payında azalma müşahidə olunub. Sonrakı illərdə kəskin artım nəzərə çarpır: 69,0% 2021 ci ildə və 3 dəfə artım 2022 ci ildə (Şəkil 5)

Şəkil 5. Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın ÜDM-nin sahə strukturu
Mənbə: Müəllif tərəfindən 2015-2022-ci illər üçün orta rəsmi məlumatlar əsasında tərtib edilmişdir, [www.stat.gov.az.](http://www.stat.gov.az), % ilə

Dissertasiyanın üçüncü fəslində **“Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafı siyasətinin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri”** iqtisadi fəaliyyətin strukturunun inkişafının modelləşdirilməsi aparılıb, respublikada iqtisadi fəaliyyət sahələrinin tənzimlənməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri səciyyələndirilib.

Dissertasiya işində qeyd olunur ki, iqtisadi fəaliyyət kimi müəyyən iqtisadiyyatın yeni “imici”nin yaradılmasına yönəlmiş və iqtisadiyyatın bərpası və regionlararası iqtisadi əlaqələrin möhkəmləndirilməsi mərhələsində müvafiq iqtisadi şəraitə adekvat olan iqtisadi siyasət əsasında formalaşan daim inkişaf edən mürəkkəb sistem istehsal, əmtəə, ticarət əlaqələri göstərmək olar.

İqtisadi fəaliyyət iqtisadiyyatın yeni “imici”nin yaradılmasına yönəlmiş və iqtisadiyyatın bərpa mərhələsinin müvafiq iqtisadi şərtlərinə və regionlararası iqtisadi əlaqələrin gücləndirilməsinə adekvat

olan iqtisadi siyasət əsasında formalaşan kimi müəyyən edilir, istehsal, əmtəə və kommersiya əlaqələrinin daim inkişaf edən mürəkkəb sistemi.

Müxtəlif səviyyəli inzibati-ərazi bölgələrinin iqtisadiyyatının strukturunda əsas sahələr adətən neft-qaz hasilatı, maşınqayırma, tikinti, maliyyə, xidmət sahələri, kənd təsərrüfatı və s. % nisbətində tədqiq olunan təsərrüfat fəaliyyəti sahələri də 100% nisbətində götürüləcəkdir (Cədvəl 4). Beləliklə, dövlət tənzimləmə rıçaqları və iqtisadi fəaliyyətin strukturu vasitəsilə iqtisadi fəaliyyətin hər bir sahəsinin nisbi çəkisini artırmaq və ya azaltmaq mümkün olur. Bu zaman belə sıralamanın meyarları aşağıdakılardan ibarət olmalıdır: vaxt intervalı, məşğulluq səviyyəsi, əhalinin gəlir səviyyəsi, inflyasiyanın növü, ümumi makroiqtisadi sabitlik səviyyəsi..

Rus iqtisadçıları Gordeev A.V., Maslennikova O.A., Donskova S.V. və başqaları qeyd edirlər: “Dövlət tənzimləməsi bazarın özünü-tənzimləməsinə alternativ deyil, daha çox subyektlərin bazar davranışını koordinasiya etməyə və əlverişli bazar vəziyyəti yaratmağa yönəlmişdir”.³

Iqtisadiyyatın strukturunun iqtisadi fəaliyyət sahəsi üzrə təklif olunan şərhinin inteqral effektivliyinə aşağıdakılar təsir edir: əsas hesabatların vəziyyəti, qiymət dinamikası, dövlət iqtisadi siyasətinin prioritetləri..

Cədvəl 4-dəki göstəricilərdən istifadə edərək, onlar arasında xətti formada ifadə olunan korrelyasiya qura bilərsiniz:

$$\sum_{i=1}^n Y = a_i x; \quad n = 1,9 \quad (1)$$

Harada Y – BBP;

X_1 ($i=1,9$) – sənaye sektoru üzrə göstəricinin qiyməti;

X_2 ($i=1,9$) – nəqliyyat sektoru üzrə göstəricinin qiyməti;

X_3 ($i=1,9$) – tikinti sektoru üzrə göstəricinin qiyməti;

X_4 ($i=1,9$) – turizm sektoru üzrə göstəricinin dəyəri;

³ Gordeev, A.V., Maslennikova O.A., Donskova S.V., Dolgushkin N.K., Zaveryukha A.X., Ulyanov E.V. Qida sənayesi müəssisəsinin iqtisadiyyatı. – M., Agroconsult, 2003, C. 616

**ÜDM strukturunda iqtisadi fəaliyyət sahələri arasında
korrelyasiya**

Göstəricilər	Şərti işarələr	Təqvim illəri				
		2018	2019	2020	2021	2022
Ümumi Daxili Məhsul, mln. manat	Y	80092	81896,2	72578,1	93203,2	133825,8
İqtisadiyyatın sənaye sahəsində əlavə dəyər (müvafiq ilin cari qiymətləri ilə), mln. manat	X₁	35665,1	33845,0	24732,6	39956,6	68434,7
İqtisadiyyatın nəqliyyat sahəsində əlavə dəyər (müvafiq ilin cari qiymətləri ilə), mln. manat	X₂	4928	4940	5175	6390	8 042
İqtisadiyyatın tikinti sahəsində əlavə dəyər (müvafiq ilin cari qiymətləri ilə), mln. manat	X₃	6 183,4	5 922,3	5718,5	5543,4	6 471,6
Satılmış turist göndərişlərinin dəyəri, mln.manat	X₄	66,5	78,1	4988,4	5374,0	15915,2
İctimai iaşənin dövryyəsi, mln. manat	X₅	1533,3	1655,2	759,6	979,1	1 586,0
Bitkiçiliyin ümumi məhsulu (müvafiq ilin faktiki qiymətləri ilə), mln.manat	X₆	3186	3751,2	4028,4	4511,0	5538,0
Maldarlığın ümumi məhsulu (müvafiq ilin faktiki qiymətləri ilə), mln. manat	X₇	3824	4085,5	4400,5	4652,4	5446,2
İqtisadiyyatın informasiya və rabitə sahəsində əlavə dəyər (müvafiq ilin cari qiymətləri ilə), mln. Manat	X₈	1255,3	1454,4	1538,7	1644,1	1885,6
İqtisadiyyatın ticarət sahəsində əlavə dəyər (müvafiq ilin cari qiymətləri ilə), mln. manat	X₉	73893,7	74533,7	65729,7	85623,6	123960,4

Hesablamalar müəllif tərəfindən <https://www.stat.gov.az/source/> məlumat mənbəyindən istifadə etməklə aparılmışdır.

- X5 (i= 1,9) – ictimai sferada göstəricinin qiyməti qidalanma;
- X6 (i= 1,9) – bitkiçilik üzrə göstəricinin qiyməti;
- X7 (i= 1,9) – heyvandarlıq üzrə göstəricinin qiyməti;
- X8 (i= 1,9) – informasiya sahəsində göstəricinin qiyməti və iqtisadi əlaqə;
- X9 (i = 1,9) – ticarət sektoru üzrə göstəricinin dəyəri;
- ai (i = 1.9) – regressiya əmsalı.

Ən kiçik kvadratlar metodundan istifadə edərək aşağıdakı xətti əlaqələri əldə edirik:

$$Y = 1,01x_1 + 0,99875x_2 + 0,99875x_3 + 0,99875x_4 + 0,99875x_5 + 0,99875x_6 + 0,99875x_7 + 0,99875x_8 + 0,99875x_9(2)$$

Modelin adekvatlığı yoxlanılarkən ümumi korrelyasiya (R), təyinetmə (R2), Fişer testi (F), Student testi (St), yaxınlaşmanın orta xətası (E) əmsallarından istifadə edilmişdir.

Beləliklə, iqtisadi tədqiqatın formal-məntiqi metodu belə nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, məsələn, iqtisadi fəaliyyətin bir sahəsində əlavə dəyərin həcmnin 1% artmasının formalaşması iqtisadi fəaliyyətin tam azalmasına gətirib çıxaracaq.

Bu hesablama variantına əsaslanaraq belə nəticəyə gəlirik ki, tədqiq olunan sahələrdə oxşar faiz ölçüləri ilə model variantı məqbuldur.

Riyazi aparat apardığımız hesablamalara görə təsərrüfat fəaliyyət sahələrinin strukturu üzrə 150 mindən çox simulyasiya yaratmağa imkan verir. Bu, öz növbəsində, bizim işləyib hazırladığımız modeli (yuxarıda göstərilən meyarlar və amillər nəzərə alınmaqla) təbiiq istifadə üçün əlçatan edir və inzibati-ərazi bölgüsünün müxtəlif miqyaslı iqtisadiyyatı kontekstində iqtisadi fəaliyyət sahələrinin komponentləri müəyyən edir.

Yeni inkişaf konsepsiyasına uyğun olaraq, son illər ölkədə çoxlu sayda aqroparklar yaradılıb.

Eyni zamanda, müvafiq dövlət inkişaf proqramları neft və qaz gəlirlərindən səmərəli istifadə etməklə regional tarazlığın təmin edilməsinə kömək edir. Bu proqramlar həmçinin işgüzar fəallığın artırılmasına, regionlarda sahibkarlığın genişləndirilməsinə, infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsinə köməklik göstərir. Bu, istehlakçıların real bazar tələbatına cavab verən

rəqabətqabiliyyətli və ixracyönümlü məhsullar istehsal edən yeni müəssisələrin yaradılmasına gətirib çıxarır;

Kənd təsərrüfatında islahatlarla yanaşı, regional inkişaf proqramlarının həyata keçirilməsi, o cümlədən dünyanın aparıcı ölkələrinin təcrübəsindən yeni yanaşmaların tətbiqi istiqamətində görülən işlər münbit zəmindir.

İqtisadi fəaliyyətin hər bir sahəsi böyük potensiala, respublikanın iqtisadi inkişafına töhfə verə biləcək nou-hau və innovativ həllərin tətbiqi üçün unikal imkanlara malikdir.

Azərbaycanın qələbəsi ilə başa çatan 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra işğaldan azad edilmiş ərazilərimizə “Böyük Qayıdış”ın təmin edilməsi ölkəmizin əsas prioritetlərindən biridir. Belə ki, işğaldan azad edilmiş rayonlarımızda yeni infrastrukturun qurulması, yaşayış evlərinin tikintisi, o cümlədən yolların və digər kommunikasiya sistemlərinin yaradılması istiqamətində operativ şəkildə həyata keçirilən işlər onu göstərir ki, məcburi köçkün həyatı yaşamış vətəndaşlarımızın öz torpaqlarına qovuşması müvəffəqiyyətlə davam edəcək. Qısa müddətdə Zəngilanda “Ağıllı kənd” layihələrinin icrası ilə bağlı işlər görülmüş, Füzuli, Laçın, Zəngilan rayonlarında yeni hava limanlarının tikintisi, habelə yenidənqurma tədbirləri həyata keçirilmişdir. Kəlbəcər rayonunun infrastrukturunu bir daha təsdiq edir ki, regionun lider dövləti olan, işğaldan azad edilmiş Azərbaycanın yaratdığı torpaqlarda həyatı tezliklə dirçələcək. Artıq bir sıra şəhərlərin baş planlarının hazırlanması prosesi tam həll olunub. Ağdam və Füzuli şəhərlərinin baş planları təsdiq edilərək ictimaiyyətə təqdim olunub. Bundan başqa, digər şəhərlərin də baş planları hazırlanır. Bununla bağlı dövlət başçısının müvafiq qərar və tapşırıqları var. Aydın şəkildə vurğulamaq olar ki, Azərbaycan qarşıya qoyduğu əsas məqsədlərə nail olub.

“Böyük qayıdış” proqramı çərçivəsində işğaldan azad edilmiş ərazilərdə sahibkarlığın stimullaşdırılması üçün vergi güzəştlərinin, özəl təşəbbüslərin, güzəştlərin tətbiqi, işğaldan azad edilmiş ərazilərə müasir bilik və bacarıqlara malik mütəxəssislərin cəlb edilməsi, dövlət-özəl sektor tərəfdaşlığının intensivləşdirilməsi nəzərdə tutulur. azad edilmiş ərazilərdə yaşayış komplekslərinin tikintisinin. Yaxın vaxtlarda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə daha 350 iş yeri açılacaqdır.

Azərbaycan dövləti pandemiya və münaqişədən sonrakı dövrü əhatə edən strateji dövrə qədəm qoyub.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 21 iyun 2022-ci il tarixli sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində 2022-2026-cı illərdə yaşıl enerji zonasının yaradılmasına dair Tədbirlər Planı” və “Optimal yaşıl enerji zonasının seçilməsi” istilik və isti su təchizatı sistemləri, müvafiq infrastrukturun qurulması, bağça ilə bağlı təkliflərin hazırlanması və təqdim edilməsi” “Azərtiliktəchizat” ASC-yə həvalə edilib.

Azərbaycan Respublikasında sənaye məhəllələrinə sahibkarlıq böyük maraq göstərir, çünki sənaye zonaları kiçik və orta biznes üçün əlverişli şərait yaradır və imkanlar reallaşdırır.

Dissertasiya işinin sonunda respublikada iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafı siyasətinin təkmilləşdirilməsi üzrə əsas vəzifələr təqdim edilmiş və bu problemlərin həlli üçün konkret tövsiyələr, onun ayrı-ayrı sahələri üzrə prioritet tədbirlər proqramı, iqtisadi fəaliyyətin əsas istiqamətləri verilmişdir. respublikanın sənaye siyasəti, onların həyata keçirilməsi mexanizmləri, habelə gözlənilən nəticələr müəyyən edilir ki, onlara nail olunması belə siyasətin həyata keçirilməsində əsas məqsəddir.

İqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafının prioritet istiqamətlərinin tədqiqi nəticəsində müəllif aşağıdakı **nəticələrə** gəlmiş və bunun əsasında fundamental və tətbiqi elmi-praktik əhəmiyyətə malik müvafiq tövsiyə və təkliflər işləyib hazırlamışdır:

1. Qlobal postindustrial iqtisadiyyatın tələbləri və şərtləri ölkədə iqtisadi fəaliyyət sahələrində öz izini qoyur. Bu baxımdan iqtisadi fəaliyyət sahələrində səmərəliliyin artırılması və sosial yönümlü iqtisadiyyatın bütün səviyyələrində inkişaf proseslərinin intensivləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir;

2. Keyfiyyət xarakterli iqtisadi artıma keçid üçün şərait yaratmaq üçün iqtisadi problemlərin qoyulması və həlli transformativ xarakterli yeni məzmunlu iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafı istiqamətlərinin axtarışının zəruriliyini önə çəkir. Bu, maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi, səmərəli idarəetmə sisteminin yaradılması, artım “nöqtələrinin” müəyyən edilməsi, bütün təsərrüfat subyektləri

arasında iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsi sahəsində strateji məqsədlərin müəyyən edilməsini tələb edir;

3. Ardıcıl iqtisadi inkişafın indiki mərhələsində sivil bazar iqtisadiyyatına tam şəkildə daxil olmaq üçün obyektiv zərurət kimi iqtisadiyyatda keyfiyyət dəyişikliklərinin axtarışının əsasını struktur transformasiyalarının bütün aspektləri əhatə edən çoxfaktorlu proses kimi başa düşülməsi təşkil edir. Ölkə əhalisinin maddi rifahının davamlı yüksəlişini təmin etmək məqsədilə bütün növ ehtiyatların (mövcud və potensial) transformativ istiqaməti ilə bağlı ümumi və qarşılıqlı əlaqədə müəssisələrin, təşkilatların və sahələrin təsərrüfat, istehsal və təsərrüfat fəaliyyətinin səviyyələri artırılmalıdır;

4. Dissertasiyada Azərbaycanda ümumilikdə və növlər üzrə iqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişaf dinamikası təhlil edilir və bu sahələrin davamlı inkişafını təmin edən əsas amillər müəyyən edilir.

İstehsal-təsərrüfat fəaliyyətində müqayisəli üstünlüklərə malik olan müəssisələr arasında keyfiyyətli məhsul istehsalında əldə etdiyi nailiyyətlərə görə respublikada və xaricdə daha çox məşhur olan müəssisələr var. Bundan başqa, restrukturizasiyanın digər problemlərinin həlli yolu iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi sistemindən asılıdır.

Bu baxımdan biz ölkədə yeyinti, yüngül və kimya sənayesinə üstünlük verməsinə tövsiyə veririk.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2016-cı il oktyabrın 5-də qeyri-neft sektorunun yerli məhsullarının “Made in Azerbaijan” brendi ilə xarici bazarlarda geniş təbliğini nəzərdə tutan sərəncam imzalayıb. Bu fərman 10 müxtəlif mexanizmi əhatə edir - “Made in Azerbaijan” brendinin ölkə hüdudlarından kənarında tanıtılması və ixracın stimullaşdırılmasına dəstək tədbirlərinin keçirilməsini məqsədə uyğun bilirik.

5. Yüksək artım tempinə və əlavə dəyər səviyyəsinə malik iqtisadi fəaliyyət sahələrindən biri də nəqliyyatdır. Post-sənaye iqtisadiyyatı şəraitində və bütün qlobal coğrafi məkanda nəqliyyat və logistika infrastrukturunun genişlənməsi ilə əlaqədar olaraq, bu sahə həm də milli iqtisadiyyat üçün perspektivli sosial-iqtisadi marağı təmsil edir.

6. Azərbaycan iqtisadiyyatının aqrar sektorunun artan temple inkişafı təkcə əhalinin ərzaq məhsulları ilə daxili təminatı baxımından

deyil, həm də inkişaf və sabit xarici iqtisadi fəaliyyət baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hesab edirik ki, bu sahə innovativ inkişaf istiqamətində fəaliyyətin davam etdirilməsi ilə kənd təsərrüfatı və sənaye kompleksi məhsulları üzrə regional və beynəlxalq bazarın yeni seqmentlərinin inkişafı istiqamətində strateji yönümlü işlənmələr tələb edir.

Prezident İlham Heydər oğlu Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən ardıcıl islahatlar nəticəsində aqrar sektor iqtisadi fəaliyyətin sürətlə inkişaf edən sahələrindən birinə çevrilib. Kənd təsərrüfatında islahatlar (ölkədə kənd təsərrüfatının inkişafı üçün stimullaşdırıcı tədbirlər, o cümlədən fermerlərə güzəştli kreditlərin verilməsi) ilə yanaşı, regional inkişaf proqramlarının həyata keçirilməsi, o cümlədən kənd təsərrüfatının təcrübəsindən yeni yanaşmaların tətbiqi üzərində iş aparılır. Dünyanın aparıcı dövlətləri bunun üçün münbit zəmin yaradıblar.

7. Elektron (rəqəmsal) iqtisadi mühitin gələcək inkişafı iqtisadi fəaliyyətin ənənəvi sahələrinin inkişafı üçün də əsas rol oynayır. Məhz bu iqtisadi platforma rəqiblər qarşısında strateji üstünlüyə nail olmağı, tərəfdaşlarla işgüzar əlaqələrin gücləndirilməsini, informasiya resurslarından optimal istifadəni, cəmiyyətin rifahının yaxşılaşdırılmasını və s. təmin edə bilər.

8. Yeni inkişaf konsepsiyasına uyğun olaraq, son illər ölkədə çoxlu sayda aqroparklar yaradılmışdır ki, bu da iş yerlərinin açılmasına və əmək məhsuldarlığının artırılmasına kömək edir. Bu baxımdan, respublika iqtisadiyyatı üçün, yeyinti, yüngül və kimya sənayesində texnoparkların inkişafını daha məqsəduyğun hesab edirik.

9. Azərbaycan Respublikasında sənaye zonalarında sahibkarlığa böyük maraq var, çünki sənaye zonalarında əlverişli şərait yaradılır, kiçik və orta sahibkarlıq üçün imkanlar həyata keçirilir. Eyni zamanda, müvafiq dövlət inkişaf proqramları neft və təbii qaz gəlirlərindən səmərəli istifadə etməklə regional tarazlığın təmin edilməsinə kömək edir. Hökumətin tənzimləmə tədbirləri həm də işgüzar fəallığın artırılmasına, regionlarda sahibkarlığın genişləndirilməsinə və infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsinə kömək edir ki, bu da istehlakçıların real bazar tələbatına cavab verən rəqabətqabiliyyətli və ixracyönümlü məhsullar istehsal edən yeni müəssisələrin

yaradılmasına gətirib çıxarır.

10. Son 10 ilin təhlili göstərir ki, dünya bazarında neftin qiymətinin aşağı düşməsi və iqtisadiyyatın xammal ehtiyatlarından asılılığı Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişafına təkan verib. İnvestisiyaların böyük hissəsi investisiyalardan, daxili tələbatın dəyişməsindən və iqtisadiyyatdakı struktur dəyişikliklərindən asılı olan bu sektora yönəldilir. Bununla yanaşı, Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda real istehsalın artımı respublika iqtisadiyyatının digər sahələri ilə müqayisədə nisbətən zəifdir.

Eyni zamanda, bir və ya bir neçə prioritet sektor “artım nöqtələri” rolunu oynaya bilər. Bu məqsədlə dissertasiyada Azərbaycanda iqtisadi fəaliyyət sahələrində bazar proseslərinin dövlət tənzimlənməsi və nəzarəti mexanizmi təsvir edilmişdir. İqtisadi fəaliyyət sahələrinin inkişafının tənzimlənməsinə metodoloji yanaşmaların sistemləşdirilməsi verilmişdir.

11. İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə inkişafın xüsusiyyətlərinə mütləq və nisbi göstəricilərlə baxmaq lazımdır, onların vasitəsilə prosesin ölçülə bilən kəmiyyətlərdə kəmiyyət və keyfiyyət ifadəsi təmin edilir. Nəticədə, yuxarıda göstərilən göstəricilərin xüsusi ədədi dəyərlərinə əsaslanaraq, iqtisadi fəaliyyətdə dəyişikliklərlə bağlı idarəetmə qərarları qəbul etmək mümkün olur. İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə kəmiyyət inkişafı bir qrup göstərici ilə ifadə oluna bilər, o cümlədən məhsul buraxılışı və xidmətlərin göstərilməsi mütləq ölçü vahidlərində, inteqral və özəl: istehsal gücü, əmək haqqı fondu, işçilərin sayı, sifariş portfeli (həcmələr) müqavilələr üzrə), investisiya portfeli və s. üçün idarəetmə qərarlarının səmərəliliyini artırmaq üçün respublikanın təsərrüfat fəaliyyəti strukturunun inkişafının struktur-məntiqi modeli təklif edilib;

12. İqtisadi səmərəlilik nöqtəyi-nəzərindən, fikrimizcə, innovasiya və yeni texnoloji həllər sahəsinin sonrakı istifadəsi cəlbedicidir. İqtisadi fəaliyyətin bu sahəsi iqtisadiyyatın yüksək artım potensialına malik digər sahəsi kimi təqdim olunur. Onun inkişafı investorlardan, vençur kapital fondlarından və özəl kapital fondlarından artan marağı tələb edir.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları müəllifin aşağıdakı nəşrlərində öz əksini tapmışdır:

1. Алиева, Ш.П., Исаева, Л.П. Внутренний маркетинг как современный инструмент управления персоналом // – Bakı, AMEA, Elmi əsərlər, 2012, № 1, – стр. 407-412.

2. Алиева, Ш.П., Исаева, Л.П. Государственное регулирование страхования в аграрном секторе Азербайджана // – Bakı, AMEA Xəbərləri, İqtisadiyyat seriyası, 2012, № 4, – стр. 260-264.

3. Алиева, Ш.П. Государственное регулирование предпринимательской деятельности в аграрном секторе Азербайджана. // – Bakı, AR Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan İqtisadçılar İttifaqı, AKU, AMEA İqtisadiyyat İnstitutu. “Milli iqtisadiyyatın inkişafı və səmərəliliyinin yüksəldilməsi yolları” beynəlxalq elmi-praktiki konfrans, 27-28 iyun 2012, стр. 406-408.

4. Алиева, Ш.П. Определение приоритетных путей развития экономической деятельности в Азербайджане // – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, Doktorantların və Gənc tədqiqatçıların XXI Respublika elmi konfransı, 2017, – стр. 184-187.

5. Алиева, Ш.П., Исаев, К.Г. Управление качеством в системе корпоративных интересов. // – Copenhagen: Danish Scientific Journal, 2020, № 39, – стр. 17-20.

6. Алиева, Ш.П. Оценка эффективности различных сфер экономической деятельности для определения инновативных моделей налоговых ставок. // – Varşava: Polish Journal Of Science, 2020, № 25, стр. 3-7.

7. Алиева, Ш.П. Развитие перспективных видов экономической деятельности отдельно взятого административно-территориального деления. // – Nefteqamsk: “Научные исследования XXI века” – сетевое издание, 2020 № 5 (7), – стр. 67-80.

8. Алиева, Ш.П. Развитие сфер экономической деятельности в Азербайджане и экономические последствия трансформации отраслевой структуры // – Bakı: Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin 100 illik yubileyinə həsr edilmiş gənc tədqiqatçı və doktorantların onlayn elmi konfransı, 08 may 2020, – s. 992-997.

9. Aliyeva, Sh., Isayeva, L.P., Guliyeva Sh., Sadigov Y., Guliyeva, N. Person-centered approach effectiveness in human resource management in the agriculture of Azerbaijan // – Praga: Journal Of Eastern European And Central Asian, 2021 № 2 (8) – p. 267-279.

10. Əliyeva Ş.P., İsayev, K.H. İnzibati-ərazi vahidlərində sosial-iqtisadi maraqlar və biznesin inkişafı // – Sumqayıt: Azərbaycan Respublikası 1991-2021: Dövlət Müstəqilliyinin bərpası, iqtisadi və sosial-mədəni inkişafı mövzusunda respublika elmi konfransı, 2021, № 5. – s.184-189.

11. Алиева, Ш.П. Применение искусственного интеллекта в экономической деятельности страны // – Krasnodar: VII International Scientific Conference Science and global studies, 2021, № 5 (105), – стр. 21-28.

12. Aliyeva, Sh., Isayeva, L.P., Rustamov, F. Agrarian potential and development perspectives of the occupied territories of Azerbaijan. // – Chicago: Modern directions of scientific research development, 2022, – p. 846-851.

13. Актуальные проблемы в развитии нефтяного сектора в Азербайджане. // – Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti (ADNSU), Elm və Təhsil Nazirliyinin İqtisadiyyat İnstitutu. Ulu Öndər Heydər Əliyevin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş “İqtisadiyyatın idarə edilməsinin müasir problemləri və perspektivləri” respublika elmi konfransı, 23-24 noyabr 2023, – s. 274-279.

Dissertasiyanın müdafiəsi 28 fevral 2024-cü il tarixində saat 14⁰⁰-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Kooperasiya Universiteti və Bakı Biznes Universitetinin ED2.46 Birgə Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1106, Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri, Nəcəf Nərimanov küçəsi,93

Dissertasiya ilə Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin rəsmi internet saytında (www.aku.edu.az) yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 27 yanvar 2024-cü il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 25.01.2024

Kağızın formatı: 60 x 84 1/16

Həcm: 47557 işarə

Tiraj: 30